

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-20>

УДК 338:436

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД

STATE AND PROSPECTS OF AGRICULTURAL COOPERATION DEVELOPMENT IN UKRAINE AND THE EU: AN INNOVATIVE APPROACH

Могильний Олексій Миколайовичдоктор економічних наук, професор,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>**Юрій Тетяна Петрівна**кандидат економічних наук,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1444-4361>**Mohylnyi Oleksii**

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

Yurii Tetiana

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Статтю присвячено процесам становлення, розвитку та застою кооперативного руху в Україні. Виявлено причини трансформації кооперативних організацій від селяноцентричної до бізнесцентричної моделі. Здійснено порівняння стратегій розвитку аграрної кооперації в Україні та Євросоюзі. Доведено, що економічні стимули до спільної організаційної взаємодії господарюючих суб'єктів у складі кооперативних формувань мають доповнюватися внутрішньою мотивацією учасників. Запропоновано перенести фокус державної політики, спрямованої на розвиток сільськогосподарської кооперації, від філософії економічного детермінізму на соціально-психологічні патерни в поведінці селян з урахуванням історії аграрних відносин, сучасних практик та перспектив, зумовлених інтеграцією до інститутів спільного ринку Євросоюзу.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, мікро- й малі форми господарювання, конкуренція, економічний детермінізм, емоційна поведінка, соціально-психологічні чинники, корпоратизація.

The purpose of the study is to substantiate the reasons for the insufficient participation of farmers in the organization of agricultural service cooperatives, which are associated with the lack of internal motivation among managers of micro and small forms of agrarian business and the inefficiency of state regulatory policy and material resources directed to its implementation caused by these factors. The relevance of the topic of the article is due to the current unsatisfactory state of cooperation, which clearly does not meet the requirements for stress resistance of agricultural production and the need to adhere to the principles of balanced development of rural areas and the agricultural sector as a whole. The theoretical and methodological basis for the research was general scientific and economic methods of understanding modern phenomena and processes in the field of agricultural cooperation in Ukraine and the European Union. Among them are monographic, institutional, comparative and statistical analysis, normative and positive approaches, abstract-logical tools, etc. As a result, the cause-and-effect relationship of the transformation of cooperative organizations from a peasant-centric to a business-centric model was revealed. A comparison of strategies for the development of agricultural cooperation in Ukraine and the European Union was made. It was proved that economic incentives for joint organizational interaction of economic entities within cooperative formations should be supplemented by the socio-psychological motivation of participants. It is proposed to supplement the priorities of state policy on the development of agricultural cooperation with socio-psychological motivation in the behavior of farmers. The practical value of the study is due to the possible use of its results when developing regulatory legal acts on the implementation of the European Union acquis in the field of agricultural cooperation and balanced development of rural areas in the post-war period.

Keywords: agricultural cooperation, micro- and small-scale forms of management, competition, economic determinism, emotional behavior, socio-psychological factors, corporatization.

Постановка проблеми. Відродження та розвиток кооперативного руху в аграрному секторі почалося завдяки прийняттю Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 469 від 17.07.1997 р. та низки нормативно-правових актів на його виконання упродовж наступних 25 років [13]. Проте ефективність задіяних регуляторних механізмів, організаційних заходів в центрі й на місцях, науково-методичного забезпечення, міжнародних технічних проєктів щодо підтримки кооперації на селі, на загальну думку, була нееквівалентною кінцевим результатам. До повномасштабного військового вторгнення рф в Україну (2021 р.) було зареєстровано 2285 сільськогосподарських кооперативів, із них 1003 – виробничих, 1128 – обслуговуючих. Порівняно з 2013 р. виробничих зменшилося на 189 формувань, а обслуговуючих, навпаки, збільшилося на 251 одиницю [5]. Водночас, за даними моніторингу, намітилася спадна тенденція щодо кількості діючих кооперативів. Якщо у 2021 р. таких було до 55% проти 61% у 2019 р., то нині економічно активних організацій зменшилося удвічі. Наприклад, у Волинській області станом на 01.01.2021 р. зареєстровано 30 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, з них надавали послуги лише 12 (40%) [19, с. 144]. Частка обслуговуючих кооперативів на ринку аграрної продукції України експертами оцінюється в обсязі менше 1% [8, с. 55]. У 2019 р. кількість членів кооперативів усіх видів становила 19,5 тис. осіб. Зайнятими в них було 1 360 осіб [6, с. 288]. За інформацією Мінагрополітики, у 2018 р. можливість отримати фінансування на розвиток скористалися лише шість кооперативів на загальну суму 8,6 млн грн, що становило 5,5% від запланованих 155 млн гривень. У наступному 2019 році цією підтримкою скористалися ще менше – два кооперативи, які отримали 2,8 млн гривень.

Попри зменшення кількості економічно активних сільськогосподарських кооперативів, їх розвиток має перспективи завдяки активізації мікро- та малих аграрних форм, необхідності відбудови зруйнованої інфраструктури в селах та євроінтеграційним процесам. Згідно зі Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року (розпорядження КМУ № 1163 від 14.11.2024 р.) [15], пріоритетами є підтримка фермерських господарств, трансформація ОСГ у ринкових операторів і стимулювання

створення кооперативів, зокрема у сфері тваринництва. Резолюція ООН щодо проголошення 2025 року Міжнародним роком кооперативів підкреслює важливість їхньої ролі в досягненні Цілей сталого розвитку та закликає держави створити сприятливе середовище для кооперації.

У цьому контексті Мінагрополітики оголосило про початок другого етапу розвитку кооперації з 2025 року [1]. Водночас постають критичні запитання щодо результатів попереднього етапу: чому не відбулося масового залучення селян до кооперації за наявності сприятливих умов? Чому пілотні кооперативи, створені за підтримки міжнародних проєктів, згортали діяльність після завершення фінансування? Чому багато з них відійшли від кооперативних принципів або стали «сплячими»? І головне – чому горизонт планування сільських підприємців залишався коротким навіть у мирний час?

Аналіз останніх джерел і публікацій. Вивченням стану, проблем і тенденцій розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, обґрунтуванням пріоритетних цілей і стратегічних завдань в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрного сектора економіки, з урахування імплементації регуляторних норм і стандартів Спільної аграрної політики Євросоюзу (САП), в т. ч. щодо відновлення сільських територій на засадах багатофункціональності, збалансованості та інклюзії займається багато вчених. Результати їхніх досліджень широко висвітлено в працях, зокрема: Христини Григор'євої [2], Віталія Зіновчука [3], Миколи Калінчика, Миколи Ільчука, Руслана Лаврова [4], Петра Куцика, Сергія Семіва, Валентини Куцик [6], Любові Молдаван [8], Андрія Пантелеймоненка, Владислава Гончаренка [10], Михайла Покальчука [11], Ramanauskas J., Žukovskis J., Zinovchuk V. [22] та ін.

Теперішньому стану і перспективам розвитку кооперації приділяється значна увага ННЦ «Інститут аграрної економіки». Ученими під час зародження кооперації внесені пропозиції до законодавчих актів, розроблені науково-прикладні засади її формування, видано масовими тиражами рекомендації, визначено тенденцій щодо зміни форм господарської діяльності на основі кооперації та агропромислової інтеграції з окресленням пріоритетів післявоєнної відбудови аграрної сфери. Як приклад, результати колективних напрацювань опубліковано в одній з монографій за 2023 рік [18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, незважаючи на значний науково-практичний доробок в розвиток і масштабування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) та їх організацій, недостатньо уваги приділяється соціально-психологічним чинникам, що стримують участь мікро-, й малих форм господарювання в їх заснуванні. Домінування економічного детермінізму у формі державної допомоги, фінансово-кредитної підтримки, податкових пільг, різних преференцій новоствореним організаціям на місцях, довели на практиці інституційну обмеженість щодо розвитку кооперативного руху.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтувати соціально-психологічними чинниками відсутність внутрішньої мотивації в керівників мікро- й малих форм аграрного бізнесу до участі в СОК та недостатню ефективність державної регуляторної політики і скерованих ресурсів на її втілення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція організаційно-правових форм господарювання на селі тісно пов'язана з інституційними умовами, розвитком технологій і культурою аграрного виробництва, а також підвищенням продуктивної зайнятості селян. Ці форми постійно трансформуються під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин, причому найбільш підприємливі селяни, уникаючи гуртових дій, адаптуються до соціально-економічних викликів, змінюючи механізми взаємодії у аграрних відносинах. Проте, соціально-психологічні, етно-культурні та ментальні особливості селян, сформовані історично, гальмують їх кооперацію, підштовхуючи до одноосібного господарювання, що зумовлено і патерналістською державною політикою, і невизначеністю щодо збереження земельних паїв.

За період 1992–1999 рр. було зареєстровано 35 тис. селянських фермерських господарств (СФГ) і лише 1127 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) [16], що пояснюється значним адміністративним тиском та неповною підтримкою реформ на місцях. Постанова Кабінету Міністрів України № 19 від 13 січня 1993 р. підтверджує, що понад 60 тис. селян не змогли реалізувати своє право на фермерство через недостатнє забезпечення землею і відсутність фінансування [21]. Ці факти ілюструють, що незважаючи на законодавчі можливості, соціально-економічні та інституційні бар'єри суттєво

гальмували розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні.

Хоча фермерських господарств за 7 років було створено значно більше, ніж СОК, варто враховувати, що кооператив потребує щонайменше трьох засновників (у середньому – 12 членів), тоді як одне ФГ може бути учасником кількох кооперативів. Планувалося, що до кооперації приєднаються також тисячі ОСГ – власники земельних і майнових паїв, які втратили роботу після реформування господарств. Проте на практиці багато селян обрали інший шлях – створення ФГ, ведення ОСГ або передача паїв в оренду, здебільшого колишнім керівникам КСП чи стороннім особам.

У відповідь на спротив реформам і їх «пробуксовування» Президент України підписав Указ № 1529 від 03.12.1999 р. [12], яким унормував вільний вихід з КСП із паєм, виділення масиву землі групі пайовиків для спільного використання або оренди, а також створення інфраструктури аграрного ринку, зокрема заготівельних кооперативів. Однак відсутність узгодженого бачення майбутньої аграрної структури, а також розрив у п'ять років між ухваленням законів про кооперацію та фермерські господарства негативно позначились на розвитку кооперативного руху. Цим скористалися агрохолдинги, які швидко освоїли не оброблювані землі, розширюючи вплив і витісняючи дрібних учасників із ринку.

Права і преференції, що надавалися селянам у зв'язку з започаткуванням фермерських господарств явно переважали їхні зобов'язання перед державними органами і місцевими громадами. Тобто держава свідомо спонукала селян до активної участі в реформі земельних і майнових відносин, створивши своєрідний офшор в сільській місцевості. Однак не пільгами єдиними скористалися селяни. На наше переконання, фермерський бум стався ще й тому, що законодавчі нововведення збіглися із глибоко закоріненими почуттями господаря («господній» + «дар») й особистої гідності, тож держава де-юре лише зняла кайданки на хліборобську працю, якої прагнули найбільш підприємливі й мотивовані селяни.

Ситуація з кооперацією кардинально відрізнялася через обмежувальну регуляторну дію Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997 р.). Закон вимагав від селян відповідати статусу «виробника сільськогосподарської продукції», брати участь в управлінні кооперативом, здійснювати

вступний і пайовий внески, вести легальну діяльність із податковим та статистичним обліком, бути підконтрольним не лише державі, а й самому кооперативу. Реорганізація СОК дозволялася виключно в межах кооперативної форми, що ще більше звужувало можливості вибору.

На початку 2000-х років опитування показало, що хоча загалом ідею СОК схвалювали, реально створювати їх були готові лише 27% фермерів і 22% керівників сільгосппідприємств. Основними бар'єрами залишалися недовіра до потенційних партнерів та відсутність бачення користі від маркетингової кооперації – майже третина опитаних не вбачала потреби в її розвитку.

Загальновизнані перешкоди на шляху сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Серед гальмівних чинників щодо масштабування кооперативного руху в Україні, практиками, експертами й дослідниками відмічаються: а) непослідовна державна політика в т. ч. щодо підтримки ОСГ, мікро- й малих форм підприємництва; б) дефіцит стартового капіталу; в) хронічний брак інвестицій; г) низька кооперативна грамотність серед селян та відсутність авторитетних лідерів на місцях, обізнаних із перевагами кооперативної співпраці; д) відсутність системного консалтингового супроводу; е) негативний досвід майже трьох поколінь селянських родин перебування в усебічно одержавлених колективних господарствах; є) недосконале законодавство в боротьбі з псевдо кооперативами, які компрометували саму ідею неприбуткової організації; ж) недобросовісна конкуренція з боку бізнес-структур, що монополізували аграрний сервіс в регіонах; з) запутаність розпорядчих документів з питань справляння податків (особливо щодо ПДВ на рух невідчужуваної продукції, переданої на переробку кооперативу), ускладнені бухгалтерський облік і статистична звітність та ін.

Поділяючи зазначені інституційні, майнові й організаційно-економічні перешкоди, варто додати соціально-психологічні проблеми, на які майже не звертається увага, оскільки вони значною мірою приховані, не оприлюднюються назагал, а тому є найскладнішими для виявлення й розв'язання. На наше переконання, в структурі всієї кооперативної екосистеми ключову роль відіграє саме психологія людини. Кооперація як інститут функціонує в т. ч. за закономірностями поведінкової економіки, коли емоції, когнітивні упередження та інші психологічні фактори мають значення і

призводять до ірраціонального вибору селян в координатах аграрних відносинах. Зазначене часто суперечить традиційним поведінковим економічним моделям, які припускають безпомилковість, раціональність і оптимальність рішень згідно концепції «людини економічної».

По-перше, після скасування кріпосного права (з невеликою перервою 1920-х рр.) вдруге відбулося звільнення селян від трудової повинності в колгоспах і наділення їх земельними й майновими паями. Лідери новостворених фермерських господарств як би перебували в стані ейфорії, насолоджуючись економічною свободою й можливістю нарешті бути самостійними господарями на власній земельній ділянці, працювати на себе, реалізувати свій потенціал заради своїх амбіцій і добробуту своєї родини.

По-друге, в кооперацію апіорі об'єднуються підприємці з єдиною метою – реалізації своїх інтересів, які часто можуть конфліктувати з інтересами кооперативного формування, бути взаємнесумісними на всіх етапах життєвого циклу: від створення, розвитку й ліквідації. Соціальні психологи запевняють, що власні інтереси – єдині справжні інтереси! Це критично важливий ментальний бар'єр на шляху формування кооперативного мислення й поведінки, гармонізації інтересів у повсякденній рутинній співпраці учасників організації.

По-третє, навіть у вже тривало працюючому кооперативі можливі міжособистісні непорозуміння через майнове розшарування серед його членів, порівняно із стартовими позиціями (до об'єднання). Адже люди наділені різними підприємницькими здібностями, кмітливістю й адаптивністю, особливо в умовах дисфункцій ринкового середовища та непередбачуваності дій (бездіяльності) держави.

Історичні приклади кооперації в Україні та країнах ЄС не можна прямо застосовувати до сучасних реалій, оскільки відтворити соціально-економічні умови кінця XIX – початку XX століття неможливо. Переваги кооперації є відносними: вони залежать від конкретного часу, простору та рівня розвитку економіки. З ускладненням аграрного середовища зростає кількість альтернатив для сільгоспвиробників, що впливає на їхню мотивацію до кооперативної взаємодії.

Суттєвою перешкодою є тінізація аграрного сектору: понад третина господарств працює поза офіційною економікою, не реєструється

в державних системах, не має легальної історії й не декларує доходів. Це створює паралельну «тіньову кооперацію», яка діє за власними правилами. У таких умовах відкритий кооперативний рух стає менш привабливим і часто поступається неформальним практикам, що гальмує розвиток легальних форм співпраці в сільському просторі.

Трансформація кооперативної моделі – від селяноцентричної до бізнесцентричної. Нову редакцію Закону України № 819 від 21.07.2020 р. «Про сільськогосподарську кооперацію» [14] прийнято з тією ж метою що й попередню. У пояснювальні записці до законопроекту йдеться про розширення правових, організаційних, економічних, соціальних основ кооперативів та їх об'єднань. При цьому враховано особливості створення, функціонування та припинення їхньої діяльності. Розробники вважають, що ними усунена низка регуляторних обмежень, чим створено додаткові можливості для розвитку сільськогосподарських кооперативів.

На стадії громадського обговорення нової редакції законопроекту науковці, експерти, кооператори-практики й представники аграрних асоціацій критично сприйняли більшість змін і доповнень. Різні думки з цього приводу викладено в публікаціях Юрія Лупенка, Миколи Маліка, Олександра Шпикуляка [7, с. 115–130]; Любові Молдаван [18, с. 41–63]; П. Куцика, [18, с. 282–297]; Юліуса Раманаускаса, Віталія Зіновчука [17, с. 58–77.]; М. Ю. Покальчука [11, с. 340–342]; Ramanauskas J., Žukovskisa J., Zinovchuka V. [22, с. 333–346] та ін.

Віталій Зіновчук, як би узагальнюючи дискурс, вважає, що: «De-jure і de-facto проголошено перехід від людиноцентричної моделі кооперативів до бізнесцентричної <...> Деякі повноваження в лібералізованому трактуванні принципів кооперації вже делеговано на рівень статутних норм кооперативів. Цілком очевидним стає стирання відмінностей між кооперативами і товариствами з обмеженою відповідальністю» [19, с. 268].

Христина Григор'єва також вважає: «Основним напрямком змін, які переживає нині законодавство про сільськогосподарську кооперацію, є корпоратизація. Це тягне за собою значне послаблення класичних кооперативних принципів, які традиційно виступали основою побудови законодавства та були вихідними засадами регулювання кооперативних правовідносин» [2, с. 73–77].

Позитивну оцінку новому Закону про сільськогосподарську кооперацію висловлюють

українські науковці, зокрема П. Куцик, С. Семів, Ю. Поякова та ін. [6, с. 282–297]. Вони відзначають низку важливих новел: запровадження відкритого членства для фізичних і юридичних осіб; єдину організаційно-правову форму – «сільськогосподарський кооператив» з можливістю самостійного вибору напрямів діяльності; заохочення інвестиційної участі через механізм дивідендів; обов'язкове створення фонду розвитку (не менше 5% прибутку). Під час підготовки закону враховано міжнародний досвід за участю експертів ФАО, ЄБРР і уряду Канади.

Розвиток кооперації визначено пріоритетом як української Стратегії розвитку сільськогосподарства до 2030 року [15], так і європейського бачення аграрного сектору до 2035 року [9]. У Стратегіях відзначено схожі цілі, принципи, інструменти реалізації та очікувані результати. Це обумовлено прагненням України до інтеграції в європейський ринок та імплементації норм Спільної аграрної політики ЄС.

У Євросоюзі всього зареєстровано близько 250 тис. кооперативів всіляких видів діяльності із різною історією успіху й поразок. Вони належать 163 млн клієнтам-власникам і забезпечують роботою 5,4 млн чоловік, або в середньому 652 і 22 особи відповідно. Фермерським кооперативам в середньому належить більше 50% внутрішнього аграрного ринку ЄС, наприклад, в Нідерландах – 83%, у Фінляндії – 79%, в Італії – 55%, у Франції – 50%. У Швеції лісівничі кооперативи контролюють 60% ринку продукції лісового господарства, у Фінляндії – 31%. Кооперативи забезпечують кожну другу операцію банківського сектора у Франції, 37% – на Кіпрі, 35% – у Фінляндії, 31% – в Австрії, 21% – у Німеччині [17, с. 59].

У сегменті продажів м'яса й молока скандинавських країн, кооперація охоплює 100% цього ринку. Через систему кооперативів реалізується понад 50% продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а в Нідерландах, Австрії та Данії ця частка становить 95%. Практично 90% молокозаводів у державах-членах ЄС мають кооперативну форму власності [6, с. 284].

Європейська комісія і держави-члени блоку сприяють поширенню кооперативної ідеї, використанню її в інтересах широких верств населення, підвищенню ролі спільної господарської діяльності у досягненні агроекологічних цілей. Повчальним і корисним уроком для України може бути досвід Литви. Повноправне членство в ЄС (2004 р.) та посилення

Таблиця 1

Порівняння Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 р. та Стратегічного діалогу про майбутнє сільського господарства в Євросоюзі на період до 2035 р. щодо перспектив сільськогосподарських кооперативів

Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій України	Стратегічний діалог про майбутнє сільського господарства Євросоюзу
<i>Стратегічна ціль 3. Забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору: підтримка справедливого доходу виробників та підвищення їх конкурентоспроможності</i>	<i>Керівний принцип 8: використання можливостей технологій та інновацій для підтримки переходу до більш стійких агропродовольчих систем</i>
<i>Завдання 4. Поліпшити становище виробників сільгосппродукції у виробничо-збутовому ланцюгу</i>	<i>Завдання 1.1.1. Підвищення ролі фермерів у ланцюжку формування вартості харчових продуктів</i>
Зміцнення позицій виробників у ланцюгах створення доданої вартості, заохочення та стимулювання об'єднання виробників у кооперативи та інші форми об'єднань виробників шляхом:	Зміцнення позиції фермерів у ланцюжку створення вартості, заохочуючи їх приєднуватися до кооперативів та/або асоціацій, щоб зменшити витрати, підвищити ефективність і сприяти ринковому ціноутворенню шляхом:
формування цільових державних фондів для фінансової підтримки сільськогосподарських кооперативів, створення правових, податкових та фінансово-кредитних умов для розвитку об'єднань виробників аграрної продукції;	посилення та заохочення до організаційної взаємодії у сільськогосподарських кооперативах, організаціях виробників (РО)*, асоціаціях організацій виробників (АРО) та галузевих організаціях;
створення кредитної лінії для сільськогосподарських кооперативів, розробка програмного забезпечення, часткова компенсація логістичних витрат для виробників, кооперативів та кластерів, які щойно розпочали продажі на міжнародних ринках, удосконалення нормативної бази для сприяння експортній діяльності кооперативів та їх асоціацій	отримання цільової підтримки від ЄС фермерів та їхніх кооперативів та/або асоціацій для конкретних механізмів підвищення стійкості. Держави-члени повинні захищати належну практику управління та права фермерів. Слід збільшити підтримку диверсифікації стійких бізнес-моделей, включаючи короткі ланцюжки поставок продукції
Очікувані результати	
щорічне збільшення числа виробників сільськогосподарської продукції, об'єднаних в сільськогосподарські кооперативи	фермери мають збільшувати свій внесок у біоекономіку і стійкі екосистеми, вони мають бути рівноправними партнерами, а не простими постачальниками біомаси

*До організації виробників (*producers' organizations*) входять не лише фермерські кооперативи, але й підприємства та асоціації з іншим організаційно-правовим статусом, які об'єднують сільськогосподарських товаровиробників.

Джерело: сформовано за [15; 9].

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

конкуренції на внутрішньо європейському агропродовольчому ринку примусили фермерів орієнтуватися на ефект від масштабу виробництва за рахунок структуризації агробізнесу, укрупнення кооперативів та інноваційної модернізації, що потребувало постійно зростаючих потреб в інвестиціях [17, с. 73]. Було доведено практикою: відсутність внутрішньої мотивації у селян для участі в коопе-

ративах та ефективного механізму їх капіталізації – це взаємопов'язані проблеми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досвід України підтвердив, що нормативно-правова, матеріально-технічна, фінансово-кредитна й науково-методична підтримка сільськогосподарських кооперативів та властиві їм організаційно-економічні переваги, порівняно з одноосібним господа-

рюванням селян, є необхідною, але недостатньою умовою для масштабування кооперативного руху. Оскільки в епіцентрі аграрної екосистеми селянин, то дієвість кооперативних відносини між ними (селянами) залежить не стільки від зовнішнього спонукання як від внутрішньої соціально-психологічної мотивації. А в основі останньої – емоційна поведінка з метою реалізації власних життєзабезпечуючих потреб та інтересів. Звідси проблема становлення й розвитку масового кооперативного руху на селі має широкий міждисциплінарний характер.

Кооперативна ідея як соціально-економічний проєкт не втрачає своєї актуальності, але потребує безпрецедентних комплексних зусиль для її масштабування ліберально-демократичними методами, на відміну від примусової колективізації 1930-х років. Кооперація має значний потенціал у сфері виробництва й переробки, аграрного сервісу й просування

на ринки нішевих агропродовольчих товарів і збалансованого сільського розвитку завдяки соціальному підприємництву. Сподіваємося, що нові можливості відкриються у повоєнний період реконструктивного відновлення аграрного сектору на шляху євроінтеграції. За умови завершення реформи децентралізації повноважень і ресурсів, розвитком сільських громад та місцевого самоврядування.

Подальші дослідження кооперації бажано пов'язати з отриманням Україною статусу кандидата на членство в Євросоюзі і відкриттям переговорних кластерів щодо сільського господарства і сільських територій. Мешканці сільської місцевості, мікро- й малі форми аграрного бізнесу можуть зацікавитися підтримкою для створення кооперативів в рамках структурних фондів Євросоюзу, спрямованих на місцеві ініціативи щодо посилення інституційної й фінансової спроможності депресивних сільських громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В Україні кооперативи стануть основою відновлення сільських територій. URL: <https://agronews.ua/> (дата звернення 10.07.2025).
2. Григор'єва Христина. Законодавство про сільськогосподарську кооперацію: наслідки «корпоративної ін'єкції». *Аграрне право*. 2020. № 10. С. 73–77.
3. Зіновчук Віталій. Сільськогосподарські кооперативи в Україні: to be or not to be? *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів? : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука*. Житомир : Поліський національний університет, 2022. С. 130–139.
4. Калінчик М. В., Ільчук М. М., Лавров Р. В. та ін. Функціонування ринку молока: досвід України як кандидати в члени Євросоюзу. *Економіка та управління бізнесом*. 2024. Том 15. № 1. С. 20–44.
5. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання. Державна служба статистики України, URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення 15.07.2025).
6. Куцик Петро, Семів Сергій, Полякова Юлія та ін. Стан, проблеми та пріоритети розвитку аграрної кооперації в Україні в контексті викликів сучасності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 1 (48). 2023. С. 282–297.
7. Лупенко Юрій, Малік Микола, Шпикуляк Олександр. Інституціональні проблеми сільгоспокооперативів в Україні. *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів? : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука*. Житомир : Поліський національний університет, 2022. С. 115–130.
8. Молдаван Л. В. Теоретичні засади кооперації у працях М. Туган-Барановського та їх актуалізація в умовах глобалізаційних процесів і євроінтеграції. *Актуальні ідеї наукової спадщини Михайла Туган-Барановського : збірник наукових праць / наук. ред. д. е. н. В. В. Небрат ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України»*. Електрон. дані. Київ, 2024. С. 41–63. Режим доступу : URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Aktual'ni-idei-naukovoi-spadschyny-Mykhaajla-Tuhan-Baranovs'kofo.pdf>. (дата звернення 10.07.2025).
9. Основні ініціативи: Стратегічний діалог про майбутнє сільського господарства Євросоюзу. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/main-initiatives-strategic-dialogue-future-eu-agriculture_en (дата звернення: 19.07.2025).
10. Пантелеймоненко Андрій, Гончаренко Владислав. Наслідки непослідовності державної політики у сфері сільськогосподарської кооперації в Україні. *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів? : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука*. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 130–139.
11. Покальчук М. Ю. Правові проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації в умовах європейської інтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2021. С. 340–342.
12. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. Указ Президента України № 1529 від 03.12.1999. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>. (дата звернення: 20.07.2025).

13. Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України № 469 від 17.07.1997. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.07.2025).
14. Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України № 819 від 21.07.2020. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.07.2025).
15. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1163 від 15.11.2024. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 21.07.2025).
16. Про хід виконання Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» та рішень Уряду з цього питання». Постанова Кабінету Міністрів України № 19 від 13.01.1993. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 21.07.2025).
17. Раманаускас Юліус, Зіновчук Віталій. Сільськогосподарські кооперативи у Литві: виклики розвитку і можливості їх подолання. *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів?* : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 58–78.
18. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки: монографія / [М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.
19. Сільськогосподарські кооперативи в Україні: to be or not to be? *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів?* : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука. Житомир: Поліський національний університет, 2022. 275 с.
20. Соколова Алла, Петриканин Людмила, Головач Катерина. Сільськогосподарська кооперація на Волині: історичний досвід та сучасні реалії. *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів?* : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 140–152.
21. Томич Іван. Соціально-економічна ситуація в українському селі та шляхи подолання кризи. Фермер України. 2003. № 23–24 грудень. (дата звернення: 16.07.2025).
22. Ramanauskas J., Žukovskis J., Zinovchuk V. Agricooperatives and Producer's Organisations: Case of EU Countries and Lessons for Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development: Research Papers*. 2017. Vol. 39, № 4: pp. 333–346.

REFERENCES:

1. V Ukraini kooperatyvy stanut основою відновлення сільських територій [In Ukraine, cooperatives will become the basis for the restoration of rural areas]. URL: <https://agronews.ua> (accessed July, 10.2025).
2. Hryhorieva Khrystyna (2020) Zakonodavstvo pro silskohospodarsku kooperatsiiu: naslidky «korporativnoi inieksii» [Agricultural Cooperative Legislation: Consequences of "Corporate Injection"]. *Ahrarne pravo*, no. 10, pp. 73–77.
3. Zinovchuk Vitalii (2022). Silskohospodarski kooperatyvy v Ukraini: to be or not to be? [Agricultural cooperatives in Ukraine: to be or not to be?]. *Yake maibutnie silskohospodarskykh kooperatyviv?* [What is the future of agricultural cooperatives? : col. monograph]. Zhytomyr, pp. 130–139 (in Ukrainian).
4. Kalinchyk M. V., Ilchuk M. M., Lavrov R. V. ta in. (2024) Funktsionuvannia rynku moloka: dosvid Ukrainy yak kandydatky v chleny Yevrosoiuzu [Functioning of the milk market: Ukraine's experience as a candidate for EU membership]. *Ekonomika ta upravlinnia biznesom*. Tom 15, no. 1, pp. 20–44.
5. Kilkist yurydychnykh osib za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia [Number of legal entities by organizational and legal forms of business]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed July, 15. 2025).
6. Kutsyk Petro, Semiv Serhii, Poliakova Yuliia ta in. (2023) Stan, problemy ta priorytety rozvytku ahrarnoi kooperatsii v Ukraini v konteksti vyklykiv suchasnosti [The state, problems and priorities of the development of agrarian cooperation in Ukraine in the context of modern challenges]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*. Tom 1 (48), pp. 282–297.
7. Lupenko Yurii, Malik Mykola, Shpykuliak Oleksandr (2022) Instytutsionalni problemy silhospkooperatyviv v Ukraini [Institutional problems of agricultural cooperatives in Ukraine]. *Yake maibutnie silskohospodarskykh kooperatyviv?* : kol. monohrafiia [What is the future of agricultural cooperatives? col. monograph]. Zhytomyr, pp. 115–130 (in Ukrainian).
8. Moldavan L. V. (2024) Teoretychni zasady kooperatsii u pratsiakh M. Tugan-Baranovskoho ta yikh aktualizatsiia v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv i yevrointehratsii [Theoretical principles of cooperation in the works of M. Tugan-Baranovsky and their actualization in the conditions of globalization processes and European inte-

gration]. *Aktualni idei naukovoї spadshchyny Mykhaila Tugan-Baranovskoho : zbirnyk naukovykh prats [Current ideas of the scientific heritage of Mykhailo Tugan-Baranovsky: collection of scientific works]*. Kyiv. pp. 41–63. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Aktualni-idei naukovoї-spadschyny-Mykhajla-Tugan-Baranovskoho.pdf> (accessed July, 10.2025).

9. Osnovni initsiatyvy: Stratehichnyi dialoh pro maibutnie silskoho hospodarstva Yevrosoiuzu [Key initiatives: Strategic dialogue on the future of EU agriculture]. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/main-initiatives-strategic-dialogue-future-eu-agriculture_en (accessed July, 19. 2025).

10. Panteleimonenko Andrii, Honcharenko Vladyslav (2022) Naslidky neposlidovnosti derzhavnoi polityky u sferi silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini [Consequences of inconsistency of state policy in the field of agricultural cooperation in Ukraine]. *Yake maibutnie silskohospodarskykh kooperatyviv? : kol. monohrafiia* [What is the future of agricultural cooperatives? : col. monograph]. Zhytomyr, pp. 130–139 (in Ukrainian).

11. Pokalchuk M. Yu. (2021) Pravovi problemy rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v umovakh yevropeiskoi intehtatsii [Legal problems of the development of agricultural cooperation in the context of European integration]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, no. 10, pp. 340–342.

12. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky»: № 1529 vid 03.12.1999 [Decree of the President of Ukraine «On urgent measures to accelerate the reform of the agrarian sector of the economy». No. 1529 of 03.12.1999]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).

13. Zakon Ukrainy «Pro silskohospodarsku kooperatsiiu»: № 469 vid 17.07.1997 [On Agricultural Cooperation. Law of Ukraine No. 469 of 17.07.1997]; *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed July, 20.2025).

14. Zakon Ukrainy «Pro silskohospodarsku kooperatsiiu»: № 819 vid 21.07.2020 [On Agricultural Cooperation. Law of Ukraine No. 819 of 21.07.2020]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed July, 20.2025).

15. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh»: № 1163 vid 15.11.2024 [On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1163 dated 15.11.2024]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed July, 21.2025).

16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro khid vykonannia Zakonu Ukrainy «Pro selianske (farmerske) hospodarstvo ta rishen Uriadu z tsoho pytannia»: № 19 vid 13.01.1993 [On the progress of implementation of the Law of Ukraine “On Peasant (Farming) Economy” and Government decisions on this issue. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 19 of 13.01.1993. Database “Legislation of Ukraine” / Verkhovna Rada of Ukraine]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed July, 21.2025).

17. Ramanauskas Yulius, Zinovchuk Vitalii (2022) Silskohospodarski kooperatyvy u Lytvi: vyklyky rozvytku i mozhlyvosti yikh podolannia [Agricultural cooperatives in Lithuania: development challenges and opportunities to overcome them]. *Yake maibutnie silskohospodarskykh kooperatyviv? : kol. monohrafiia* [What is the future of agricultural cooperatives? : col. monograph]. Zhytomyr, pp. 58–78 (in Ukrainian).

18. M. Y. Malik, Yu. O. Lupenko, O. H. Shpykuliak ta in. (2023) Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoi vidbudovy ahrarnoi ekonomiky: monohrafiia [Development of agricultural cooperation under martial law and post-war reconstruction of the agrarian economy: monograph. Kyiv, 194 p. (in Ukrainian).

19. Silskohospodarski kooperatyvy v Ukraini: to be or not to be? (2022) *Yake maibutnie silskohospodarskykh kooperatyviv? [What is the future of agricultural cooperatives? : kol. monograph]*kol. Monohrafiia. Zhytomyr, 275 p. [in Ukrainian].

20. Sokolova Alla, Petrykany Liudmyla, Holovach Kateryna (2022). Silskohospodarska kooperatsiia na Volyni: istorychnyi dosvid ta suchasni realii [Agricultural cooperation in Volyn: historical experience and modern realities]. *Yake maibutnie silskohospodarskykh kooperatyviv? : kol. monohrafiia* [What is the future of agricultural cooperatives? : col. monograph]. Zhytomyr, pp. 140–152. (in Ukrainian).

21. Tomych Ivan (2003) Sotsialno-ekonomichna sytuatsiia v ukrainskomu seli ta shliakhy podolannia kryzy [Socio-economic situation in the Ukrainian countryside and ways to overcome the crisis]. *Fermer Ukrainy*, no. 23–24 hruden.

22. Ramanauskas J., Žukovskis J., Zinovchuk V. (2017) Agricooperatives and Producer's Organisations: Case of EU Countries and Lessons for Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development: Research Papers*, vol. 39, no. 4: pp. 333–346.